

**ZOONIMIK FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNI TARJIMADA AKS ETISH
MUAMMOLARI**

Odina Olim qizi Xoshimova
2-kurs tayanch-doktorant

ABSTRACT

Rivojlanayotgan globallashuv sharoitida madaniy va lingvistik elementlarni turli tillar oʻrtasida moslashtirish va matnlarining (ogʻzaki va yozma) tarjima sifati muhim rol oʻynaydi. Shuning uchun mukammal tarjima oʻzaro hamkorlikning ishonchlilik darajasini belgilaydi, qolaversa, mazkur soha maydonida professionallikni koʻrsatishga imkon beradi. Mazkur maqolada hayvon nomi bilan bogʻliq frazeologik iboralarning tarjima qilishdagi muammolarga nazar tashlaymiz.

Kalit soʻzlar: zoonimlar, frazeologik iboralar, tarjima, ekvivalentlik, obrazlilik, tarjima turlari

Kirish

Har bir milliy tilda badiiy nutqning hissiy-taʼsirchanligi va obrazlilikini yuzaga keltiruvchi shunday barqaror soʻz birikmalari tez-tez uchrab turadiki, ularning paydo boʻlishi xalqlarning tabiat va jamiyatdagi narsa va voqea-hodisalarga nisbatan qarashlari, munosabatlari bilan mustahkam bogʻliqdir: odamlar narsa va hodisalar dunyosiga nisbatan oʻz munosabatlarini obrazli, hissiy-taʼsirchan, hayajonli tarzda ifoda etish maqsadida turli-tuman muqoyasaga asoslangan lisoniy vositalardan foydalanadilar. Tasvirlanayotgan shaxs, narsa, xislat-xususiyat, voqea-hodisa va tabiat manzaralari koʻpincha mubolagʻali tarzda kitobxonga yaxshi tanish obrazlar bilan muqoyasa qilinadi. Natijada tasvir yanada oydinlashadi, ifodaning obrazliliigi oshadi, yuqori taʼsirchanlik va hissiy tuygʻu yuzaga keladi. Kishilarining tabiat va jamiyatdagi narsa va voqea-hodisalarni hayvonot olami, oʻsimliklar dunyosi, tabiat hodisalari bilan muqoyasa qilishlari natijasida yuzaga kelgan turgʻun birikmalarning obrazli asoslari aksariyat hollarda timsoliy mazmun kasb oʻtadi. Frazeologik birliklar obrazlilik va emotsional-ekspressivlikni yuzaga keltiruvchi eng muhim vositalardan biridir. Ular badiiy, siyosiy va publitsistik matnlarning ifodaviy taʼsirchanligini oshirish uchun xizmat qiladi. Shu boisdan frazeologizmlar tilshunoslikning alohida sohasi hisoblangan uslubshunoslikda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Tarjima aslida, “Biror matnning, ya'ni, matndagi til birliklarining ma'lum mazmunini bir tildan boshqa tilga to'g'ri transferentsiyalashdir”.[1.28] L.S. Barxudarov ta'rificha: “Tarjima bir tildagi nutqiy faoliyat (matn)ning o'zgaras mazmunini saqlagan holda ikkinchi tildagi nutq faoliyati (matn)ga aylantirish jarayoni” [2.126] hisoblanadi.

Frazeologik birliklarning transformatsiyasi, ularning yangilanish xususiyatlari nafaqat muayyan uslubiy mahsuldorlik manbai, shu bilan birga, yangi frazeologik birliklarning shakllanish omili bo'lib xizmat qiladi. Shu ma'noda frazeologik birliklarni transformatsion, semantik-pragmatik, lingvomadaniy jihatdan tadqiq etish hamda ilmiy xulosalar chiqarish jahon tilshunosligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek tilshunosligida davr ijtimoiy ehtiyojlaridan kelib chiqadigan maqsad va vazifalar yechimiga yo'naltirilgan samarador va zamonaviy metodologik hamda tadqiq usullari asosida ilmiy va amaliy izlanishlar olib borilmoqda. Shuningdek, tilda barqarorlashgan frazeologik birliklarning o'zgarishi va ularni modernlashtirish hamda yangi tushunchalarni ifodalovchi frazeologik birliklar shakllanishining vosita va usullarini atroflicha tavsif va tahlil etish o'zbek tilshunosligining dolzarb muammolaridan biridir.[3.5]

Tarjimaning tilshunoslik nazariyasi nuqtai nazaridan, tarjima qilish jarayonidagi matnni tillararo transformatsiya qilish, mazmunni saqlash, asl tildagi jumlaning, har bir so'zni yoxud iborani o'z o'rnida to'g'ri qo'llash va ularning funktsional muqobilligini adekvat shaklda ta'minlash tarjimondan ulkan mahorat talab etadi. Shuni qo'shimcha qilish lozimki, tarjima jarayonida ma'lum lug'atdan yoki o'z bilimlari asosida so'z va iboralarning eng qulayini, optimalini topib uni qo'llashda birgina matniy holat nuqtai nazaridagina emas, balki ularni leksik-semantik, grammatik, stilistik jihatdan muvofiqlashtirish tarjimada eng muhim omildir. Tarjima qilinayotgan asl tildagi so'z, so'z birikmasi, gap, matnlarning ikkinchi tilda qo'llanishiga ko'ra, ularda mujassam bo'lgan barcha ma'no qirralari (ma'no nozikliklari) ham tarjimada o'z o'rnini topmog'i lozim.

Muhokama

Frazeologik iboralar badiiy asarda muallif tilida hamda unda tasvirlangan personajlar nutqida ko'p uchrashi sababli, ular badiiy adabiyot uchun juda xarakterlidir. Biroq, A.V. Fedorovning fikricha, “...nutq vositalarining bu kartergoriyasi faqatgina badiiy adabiyotning xususiy mulki bo'lolmaydi. Chunki frazeologik iboralar publitsistikada va qisman, ilmiy adabiyotlarda ham ishlatiladi. Shuning uchun ularga faqat badiiy adabiyotga taalluqli masala deb emas, balki juda muhim umumiy til masalasi sifatida qaramoq kerak”. [4.58]

O‘zbek va ingliz tillarida zoofrazemalar tarjimasida adekvatlikka erishish yo‘llarini izlanar ekanmiz, unda uning turli tarjima usullariga murojaat qilishimizni taqazo etadi. Shu o‘rinda aytish muhimki, ekvivalentlik va adekvatlik terminlari olimlar tarafidan ba‘zan sinonim, ba‘zan ma‘no jihatidan tarjimashunoslikning ikki omilini anglatadigan tayanch tushunchalar sifatida ishlatiladi. Masalan, R. Leviskiyning “Funksional adekvat tarjimaning prinsiplari haqida” degan maqolasida ekvivalentlik va adekvatlik terminlarini sinonim sifatida [5.1984], Dj.Ketford ekvivalent tarjima – adekvat tarjima [6.2004] deb ishlatadilar. K.Rays va G. Vermer adekvatlikka ta‘rif berar ekan, uning pragmatik omilidan kelib chiqib, maqsad sari yo‘naltiriladi degan fikrni beradi [6.1984]. Ekvivalentlik ularning fikricha matnlaro to‘liq muvofiqlikni nazarda tutadi. Adekvatlik va adekvat terminlari tarjimada jarayon sifatida namoyon bo‘lsa, ekvivalentlik va ekvivalent madaniyatlararo ikki matn orasidagi munosabatni bildirib, o‘xshash kommunikativ funksiyalarni amalga oshiradi. Yuqoridagi olimlarning fikricha ekvivalentlik nafaqat nutq birliklari, balki matnlaro munosabatni ham o‘z ichiga oladi va matn ekvivalentligi uning har bir segmentining ekvivalentligini nazarda tutmasligi mumkin. L.S. Barxudarov “So‘zning kontekstual ma‘nosi va tarjima” nomli maqolasida tarjimada so‘zning ekvivalenti kontekst bilan bog‘liqligini ta‘kidlab, bu holda so‘zning ma‘nosi lo‘g‘aviy ma‘no bilan farq qilishi mumkin degan xulosaga keladi.[8.1975]

Ekvivalentlik – bu tarjima jarayonida eng ko‘p murojaat etiladigan tushunchalardan biri ekan, u tarjimada muqobillik darajasini ko‘rsatish bilan birgalikda leksik birliklarni asliyat tilidan tarjima tiliga olib o‘tish usuli sifatida ham foydalaniladi. J.Abdug‘aniyevaning fikricha, ekvivalentlik tarjimada bir necha vazifalarni bajaradi, jumladan, u tarjimaning asosiy hodisasi hisoblanib, tarjimani o‘rganishda katta samara beradi hamda tarjimalarni tahlil qilish uchun foydali kategoriyalar tarkibiga kiradi [9.25]. Ekvivalentlik sohasi morfemalar, so‘zlar, iboralar, jumlar, idiomalar va atamalar kabi til birliklarini qamrab oladi. J.Kaftfordning ta‘kidlashicha, tarjima amaliyotining asosiy muammosi tarjima tilida ekvivalentlar topishdir. Tarjima nazariyasining asosiy maqsadi tarjima ekvivalentligining tabiati va hodisalarining tavsifini berish singari jarayonlarni qamrab oladi. [10.21]

Ekvivalentlar to‘liq, qisman va umuman mos kelmaslik bo‘lishini hisobga olsak, ingliz tilidan o‘zbek tiliga o‘giraladigan zoonimik frazeologik birliklarni to‘liq ekvivalentlari shunday tayyor ekvivalentlarki ular o‘zbek tilidagisi bilan ma‘nosi, leksik tarkibi, obrazlilik, stilistik bo‘yoqdorligi va grammatik tuzulishi bilan mos tushishini ko‘ramiz:

To kill two birds with one stone – bir o‘q bilan ikki quyovni o‘ldirmoq;

A cat has nine lives – mushukning to‘qqiz joni bor;

Don’t count your chickens before they hatch – jo‘jani kuzda sanaymiz;

busy as a bee – ariday mehnat sevar;

Semantik rnuosabatning ikkinchi varianti qisman ekvivalent so‘zga to‘g‘ri keladigan ma‘noning kesishishi hodisasi sifatida ko‘rsak, bu degani ikki tildagi muayyan so‘z bir xii ma‘no yoki ma‘nolarga ega bo‘lishi mumkin va shunday bo‘lsa ham ayni paytda ularning bir-biriga to‘g‘ri kelmaydigan ma‘nolari ham bo‘lishi mumkin.

Xulosa

Shunday qilib, frazeologik birliklarning tildan tilga tarjima qilinishi frazeologiyaning juda qiyin sohasi bo‘lib, bu fanni o‘rganishda katta tajriba talab etiladi. Frazeologik birliklarning yana bir muhim xususiyati shundaki, har birining ma‘nosi unga kiritilgan so‘zlarning ma‘nolariga qo‘shilmaydi. Shuning uchun frazeologik birliklar yunoncha “o‘ziga xos” degan ma‘noni anglatuvchi “idioma” atamasi bilan belgilanadi. Ingliz tilida ularni “idioma” deb ham atashadi. Ba‘zi tilshunoslar dastlab frazeologik birliklarni boshqa tillarga tarjima qilib bo‘lmasligini ta‘kidlashdi. Hozirgi kunda tarjima san‘atining yanada jozibador bo‘lishi uchun tilshunos olimlar nafaqat hozirgi va o‘tmishdagi tillarning dalillarini, balki xalq hayotining o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi tarixiy ma‘lumotlardan, etnografiyadan ham foydalanmoqdalar.

Adabiyotlar

1. Швейцер А.Д. Теория перевода. – М.: 1988. – 28 с.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: 1955. – 22 с. 126
3. Болтаева Барно Исакуловна. Ўзбек тили фразеологик birliklarining трансформацияси. (семантик-прагматик таҳлил) . (PhD) Диссертацияси автореферати 5 б.
4. Введение в теорию перевода. (1953; 2-е изд. — 1958; 3-е изд. — под загл. «Основы общей теории перевода» — М., 1968; 4-е изд. — М., Высшая школа, 1983
5. Левицкий Р. “О принципе функциональной адекватности перевода”. – Москва. 1984.
6. Дж.Кэтфорд С. Лингвистическая теория перевода (A Linguistic Theory of Translation). – Москва. 2004
7. Werner Koller. “The concept of equilanes and the object of translation” 1936.
8. Бархударов Л.С. “Язык перевод” Масква, 1975.
9. Abduganiyeva J.R. Consecutive Interpretation Quality Assessment Within Training Process. ЎзМУ хабарлари. – Тошкент, 2023. – №1/7. – Б. 22-25
10. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. – Indiana: Oxford University Press, 1965. – P.21